

СУТНІСТЬ ТА ОЗНАКИ ІНТЕРПРЕТАЦІЙНИХ ПРАВОВИХ АКТІВ

Анна МОЧЕРАД,

аспірант, асистент кафедри теорії та філософії права
Львівського національного університету імені Івана Франка

АНОТАЦІЯ

У статті проаналізовано сутнісне розуміння поняття «інтерпретаційний правовий акт». Виокремлено та охарактеризовано ознаки інтерпретаційних правових актів. Запропоновано оновлене (удосконалене) визначення поняття «інтерпретаційний правовий акт».

Ключові слова: інтерпретаційна діяльність, інтерпретаційний правовий акт, сутність інтерпретаційних правових актів, ознаки інтерпретаційних правових актів.

THE ESSENCE AND FEATURES OF INTERPRETATIVE LEGAL ACTS

Anna MOCHERAD,

Postgraduate Student, Assistant Professor
at the Department of Theory and Philosophy of Law
of Lviv National Ivan Franko University

SUMMARY

The essential understanding of the term “interpretative legal act” was analysed in the article. Features of interpretative legal acts are distinguished and characterized. The updated (improved) definition of the term “interpretative legal act” is proposed.

Key words: interpretive activity, interpretative legal act, essence of interpretative legal acts, features of interpretive legal acts.

Постановка проблеми. Інтерпретаційна правова діяльність як особливе мистецтво з’ясування та роз’яснення змісту норм права та/або принципів права (чи інших явищ правової дійсності) має позитивний логічний результат – видання правового акта інтерпретаційної діяльності, інакше кажучи, інтерпретаційного правового акта чи інтерпретаційного нормативного акта. Розгляд сутності, особливостей та ознак інтерпретаційних правових актів є вкрай актуальним, оскільки такі акти є значущими в умовах українського сьогодення та неабияк затребуваними, особливо враховуючи нові проєвропейські тенденції (динамічне творення та оновлення системи українського законодавства), наслідком є не завжди якісні та відповідні рекомендаціям юридичної техніки закони в Україні. І, власне, інтерпретаційна правотворчість покликана пристосувати норми права та/або принципи права до можливості найбільш вдалого їх застосування шляхом глибинного роз’яснення їх змісту, зменшивши, а то й усунувши в такий спосіб законодавчі дефекти.

Стан дослідження. Тонкощі сутності та ознак інтерпретаційних правових актів досліджували такі науковці: С. Алексєєв, М. Вопленко, Ю. Власов, О. Головка, М. Кельман, Н. Мотузова, О. Мурашин, І. Настасяк, О. Осауленко, І. Погрібний, М. Рабінович, О. Скакун, Л. Соцуру, Ю. Тодика, М. Цвік, А. Зубенко.

Мета і задача статті. Інтерпретаційну діяльність, а отже, й акти інтерпретаційної діяльності, залежно від суб’єктів усталено поділяють на офіційну (здійснюється компетентним, законодавчо уповноваженим на інтерпретаційну діяльність суб’єктом; результат – інтерпретаційний правовий акт, що є формально обов’язковим) та неофіційну (здійснюється суб’єктом без офіційних на те повноважень; результат – акт, що не є формально обов’язковим, має тільки рекомендаційний характер). У цій статті акцентуємо виключно на особливостях офіційної інтерпретаційної діяльності та, відповідно, її результатах – актах інтер-

претаційної діяльності, інакше кажучи, інтерпретаційних правових актах, оскільки це відповідає предмету нашого наукового пошуку, зрештою, саме акти офіційної інтерпретаційної діяльності мають найважливіше значення, адже містять роз’яснення, обов’язкові для застосування відповідними суб’єктами права.

В юридичній спільноті, попри велику зацікавленість проблематикою інтерпретаційної діяльності загалом та інтерпретаційної правотворчості зокрема, все ж немає єдиної позиції щодо сутнісного розуміння поняття «інтерпретаційний правовий акт» та його властивостей (ознак). Тож є потреба на основі огляду різноманітних наукових позицій з’ясувати істинне призначення (сутність) та виокремити ознаки інтерпретаційних правових актів.

Виклад основного матеріалу. Проаналізувавши юридичну літературу та різні напрями наукового пошуку, можна простежити певну динаміку поглядів науковців. Зокрема, відомі вчені С. Алексєєв та О. Черданцев визначають інтерпретаційні правові акти як акти-документи, які містять конкретизуючі нормативні приписи, що роз’яснюють юридичні норми [1, с. 313; 20, с. 121–124]. Такої ж позиції дотримується С. Комаров. На його переконання, особливість інтерпретаційних актів полягає в тому, що вони діють спільно з нормативно-правовими актами, в яких містяться норми, які тлумачаться [7, с. 87]. Означений підхід поділяє і В. Хропанюк, який вважає, що правові інтерпретаційні акти, з одного боку, є роз’ясненням дійсного змісту норми права, а з іншого – конкретизацією її приписів [19, с. 132].

Не менш популярними є думки, що інтерпретаційні правові акти містять порядок застосування правової норми. Зокрема, відомий теоретик права О. Скакун під інтерпретаційним правовим актом розуміє акт-документ, який містить роз’яснення змісту і порядку застосування правової норми, сформульоване уповноваженим органом у межах його компетенції, і має обов’язкову силу для всіх, хто застосовує норми, що роз’яснюються [17, с. 445].

Дослідниця особливостей правотлумачення А. Зубенко розуміє інтерпретаційні акти (автор вживає назву «акт тлумачення права») як акти, що містять роз'яснення і порядок застосування правової норми, діють разом із тим нормативно-правовим актом, в якому містяться норми права, що інтерпретуються (тлумачаться), залежать від них, формуються уповноваженим органом у рамках його компетенції і мають обов'язкову силу для всіх, хто застосовує норми, що роз'яснюються [5].

Науковець М. Вовпенко вважає, що акти офіційної інтерпретаційної діяльності являють собою пронизану внутрішньою єдністю ієрархічну систему допоміжних правових актів, які є засобом правильної та ефективної реалізації права шляхом встановлення організаційно-допоміжних правил – розуміння і застосування чинного законодавства [3, с. 5–11].

Чимало теоретиків права, пропонуючи дефініцію інтерпретаційного правового акта, звертають увагу на його особливе практичне значення. Зокрема, А. Осипов зазначає, що інтерпретаційний акт – це офіційний, юридично значущий документ, спрямований на встановлення істинного смислу та змісту норми права [18, с. 450]. В. Котюк вважає, що інтерпретаційні акти є юридичними документами, що приймаються відповідними державними органами в межах їхніх повноважень і містять нормативні приписи, спрямовані на роз'яснення норм законів та підзаконних актів. Інтерпретаційні акти приймаються у процесі офіційного тлумачення правових норм. Це сприяє не тільки єдиному розумінню змісту припису, який роз'яснюється чи уточнюється, а й офіційному посиланню на документ у разі його використання у правореалізаційній діяльності [11].

Деякі науковці акцентують на позитивістській сутності інтерпретаційного правового акта. Наприклад, П. Рабінович під інтерпретаційно-юридичним актом (акт офіційного тлумачення юридичної норми) розуміє зовнішній прояв встановленого компетентними органами формально обов'язкового правила розуміння змісту (смислу) юридичної норми [16, с. 184]. О. Юхимюк вказує, що інтерпретаційні акти – це правові акти компетентних державних органів, які містять результат офіційного тлумачення, мають обов'язковий характер і є невід'ємними від нормативного акта, що тлумачиться [23, с. 93]. Л. Луць під інтерпретаційно-правовими актами розуміє юридичні акти компетентного суб'єкта, що містять формально обов'язкові правила – роз'яснення змісту норми права [12, с. 317]. А. Шаронов інтерпретаційний правовий акт розуміє як офіційний акт – документ, який закріплює і зовнішньо виражає рішення компетентного на це інтерпретатора та містить загальні (нормативні) і/або персонально-конкретні (казуальні), обов'язкові юридичні роз'яснення, виконання яких забезпечується державним примусом [21, с. 8].

Автори юридичної енциклопедії під головуванням Ю. Шемшученка, своєю чергою, пропонують інтегроване розуміння інтерпретаційних правових актів та їхніх ознак, вказуючи, що це документи, які: приймаються компетентними органами у встановленому порядку і спрямовані на роз'яснення чинних законів та підзаконних нормативних актів; є результатом офіційного тлумачення норм і виражені в певній формі; мають нормативний характер, обов'язкові для суб'єктів права, діють протягом часу функціонування акта, що тлумачиться; приймаються лише по тих документах, які потребують тлумачення; є засобом забезпечення єдності розуміння та застосування правових принципів; уможливають не лише єдине розуміння змісту припису, який роз'яснюється чи уточнюється, а й офіційне посилання на документ у разі його використання у правореалізаційній діяльності [22, с. 711].

Як бачимо, юристи-науковці виділяють відмінні і водночас уподібнені ознаки інтерпретаційних правових актів, як-от: наявність в інтерпретаційному правовому акті правил-роз'яснень норми права, які є формально обов'язковими та приймаються компетентним, уповноваженим на прийняття таких актів суб'єктом.

Варто зауважити, що особливість актів інтерпретаційної діяльності полягає в тому, що, з одного боку, вони є різновидом правових актів і їм властиві загальні ознаки правових актів, а з іншого – інтерпретаційні акти мають особливі специфічні ознаки, які відрізняють їх від інших правових актів. Тож особливу увагу варто зосередити на специфічних ознаках інтерпретаційних правових актів, адже так можна чітко простежити їх відмінність від нормативно-правових, правореалізаційних та інших правових актів.

Отже, проаналізувавши погляди науковців та законодавчі норми, що регламентують правові засади здійснення інтерпретаційної діяльності, можна виокремити низку ознак інтерпретаційних правових актів.

1. Інтерпретаційний правовий акт завжди є офіційним актом-документом. Офіційність інтерпретаційного акта передбачає, що він приймається компетентним уповноваженим державним чи міжнародним органом та є обов'язковим для всіх суб'єктів права, що застосовуватимуть норму права та/або принцип права, що інтерпретується (роз'яснюється). Отже, інтерпретаційний правовий акт як офіційний акт-документ передбачає наявність особливої форми та змістового наповнення, власну структуру та наявність певних реквізитів (назва, заголовок, адресат, дата, підпис, затвердження, погодження, нумерація сторінок тощо).

2. Інтерпретаційний правовий акт є формально обов'язковим для всіх суб'єктів права, що застосовують норму та/або принцип права, який інтерпретується (роз'яснюється). Інтерпретаційним правовим актам властива обов'язковість, яка забезпечується державно-владним примусом. Безпосереднім результатом обов'язковості актів офіційної інтерпретаційної діяльності є встановлення певного порядку у правових відносинах. Юридична сила й обов'язковий характер актів тлумачення зумовлені: 1) юридичними властивостями норми права і підпорядкованим зв'язком правових положень акта з нормою права; 2) наявністю наданих законодавцем певному суб'єкту повноважень на офіційне роз'яснення норм права і видання відповідних актів тлумачення [2, с. 54]. Підтвердженням обов'язковості нормативних інтерпретаційних актів є також неминуче скасування правозастосовних актів, де була потреба застосування (посилання) офіційного роз'яснення, однак цього не було дотримано в процесі видання правозастосовного акта.

3. Інтерпретаційний правовий акт приймається компетентним, уповноваженим здійснювати інтерпретаційну діяльність суб'єктом. В Україні, керуючись закріпленими на законодавчому рівні повноваженнями, можна виокремити два органи, наділені правом здійснювати інтерпретаційну діяльність: на внутрішньодержавному рівні – Конституційний Суд України (далі – КСУ), на міжнародному рівні – Європейський суд із прав людини (далі – ЄСПЛ). Так, відповідно до ст. 147 Конституції України Конституційний Суд України вирішує питання про відповідність Конституції України законів України та у передбачених цієї Конституцією випадках інших актів здійснює офіційне тлумачення Конституції України, а також інші повноваження відповідно до цієї Конституції [10]. Основи правового статусу Конституційного Суду України як органу, уповноваженого здійснювати нормативну інтерпретаційну діяльність, закріплено і в ст. 69 Закону України «Про Конституційний Суд України», де зазначено, що рішення і висновки Конституційного Суду України рівною мірою є обов'язковими до виконання [15].

Як видно з аналізованих вище норм, рішення Конституційного Суду України, які містять інтерпретаційні приписи (правила-роз'яснення), є загальнообов'язковими для всіх суб'єктів права. На цьому акцентує і Н. Пархоменко, вказуючи, що рішення Конституційного Суду України, які містять офіційне тлумачення, мають загальнообов'язковий і абсолютно автономний характер щодо норм, які ними тлумачаться, оскільки такі рішення містять певні обов'язкові правила, дія яких поширена на невизначене коло осіб [13, с. 312–313]. Повноваження Європейського суду з прав людини щодо здійснення інтерпретаційної діяльності передбачені в Конвенції про захист прав і основоположних свобод від 4 листопада 1950 р. (далі – Конвенція), яку Україна ратифікувала 17 липня 1997 р. після вступу до Ради Європи у 1995 р., тим самим визнавши обов'язковість приписів, що містяться у цій Конвенції [9]. Зокрема, у ст. 32 Конвенції зазначено про обов'язковий характер рішень Європейського суду з прав людини – органу, який наділений правом офіційної інтерпретації положень Конвенції. У своїх постановках і рішеннях ЄСПЛ неодноразово наголошував, що Конвенція не є статичним правовим актом, вона відкрита для тлумачення, а предмет і мета Конвенції як правового акта, що забезпечує захист прав людини, вимагає, щоб її норми тлумачилися, тобто еволюціонувало їхнє розуміння у правосвідомості суспільства, і застосовувалися так, щоб зробити її гарантії ефективними і реальними [6, с. 6]. Роз'яснення Конвенції, що містяться в рішенні ЄСПЛ, є формально обов'язковим для всіх суб'єктів, містить правила розуміння змісту норм Конвенції, які є досить абстрактними, та має письмову юридичну форму вираження. Рішення ЄСПЛ не мають самостійного значення та діють тільки в єдності з нормами Конвенції [8, с. 174–175]. Відповідно до ст. 17 Закону України «Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини» суди під час розгляду справ застосовують Конвенцію та практику ЄСПЛ як джерело права [14]. Це дає змогу дійти висновку, що офіційна інтерпретація Конвенції, яка виникла в результаті правозастосовної діяльності ЄСПЛ, є обов'язковою для застосування органами правозастосування України, зокрема судами, а отже, можна вважати практику ЄСПЛ результатом нормативної інтерпретаційної діяльності.

4. Інтерпретаційний правовий акт приймається (рішення КСУ – ухвалюються) відповідно до передбаченої нормами права процедури. Процедурно-правові засади діяльності КСУ передбачені у нещодавно затвердженому Постановою Конституційного Суду України Регламенті КСУ від 22 лютого 2018 р., а процедурно-правові засади діяльності ЄСПЛ закріплені в Регламенті Європейського суду з прав людини, що набув чинності зі змінами та доповненнями 1 січня 2016 р.

5. Інтерпретаційний правовий акт містить правило-роз'яснення змісту норми та/або принципу права, яке забезпечує якісне (всебічне, точне, правильне) розуміння норми та/або принципу права суб'єктом правозастосування. Така ознака відображає первинну мету інтерпретаційної діяльності, що полягає у вивченні, аналізі (опрацюванні) та належному (зрозумілому) письмово викладеному роз'ясненні компетентним уповноваженим суб'єктом норм права та/або принципів права, які підлягають інтерпретації, оскільки наявні ті чи інші «дефекти» (незрозумілість, багатозначність норми права та/або принципу права тощо).

6. Інтерпретаційний правовий акт не створює, не змінює та не скасовує чинної норми права та/або принципу права, не має самостійного значення і діє в єдності з нормою права та/або принципом права, який інтерпретується (роз'яснюється). Щодо цього А. Зубенко зазначає, що акти офіційного тлумачення лише «продовжують» зміст

норм права, що містяться в нормативно-правовому акті, а не створюють нових норм права. Положення, що містяться в зазначених актах, як правило, відображають будь-яку одну сторону, елемент змісту норми, що тлумачиться; весь зміст норми права знаходить своє вираження лише в сукупності більш детальних та конкретних нормативних інтерпретаційних положень [4, с. 58].

7. Інтерпретаційний правовий акт діє тільки в межах чинності норми права та/або принципу права, який інтерпретується в цьому акті. Це означає, що орган правозастосування може застосовувати правило-роз'яснення, яке міститься в інтерпретаційному акті, лише сукупно з тим правовим актом, в якому наявна норма та/або принцип права, що роз'яснюється в інтерпретаційному акті, та не менш важливим є те, щоб зміст актів інтерпретаційної правової діяльності не виходив за межі тих норм та/або принципів права, які інтерпретуються (роз'яснюються). Така властивість зумовлена тим, що інтерпретаційний акт є, так би мовити, «допоміжним» (похідним) від правового акта, приписи якого роз'яснюються.

8. Інтерпретаційний правовий акт припиняє свою дію разом із втратою чинності правовим актом (чи нормою права та/або принципом права), що роз'яснювався. Інтерпретаційний правовий акт втрачає чинність «за замовчуванням» і в тому разі, коли з приводу тієї норми права та/або принципу права, що роз'яснювалися, ухвалено новий акт інтерпретаційної правової діяльності.

Висновки. Охарактеризувавши ознаки інтерпретаційних правових актів, можна запропонувати оновлене (удосконалене) визначення інтерпретаційного правового акта – це акт-документ компетентного законодавчо уповноваженого суб'єкта (внутрішньодержавний орган – КСУ, міжнародний орган – ЄСПЛ), що містить правило-роз'яснення норми права та/або принципу права, яке є формально обов'язковим для застосування із тим правовим актом, де міститься норма права та/або принцип права, що інтерпретується (роз'яснюється).

Сутність інтерпретаційної правотворчості та інтерпретаційних правових актів, як можна констатувати з вищевикладеного, полягає, зокрема, в тому, що останні є невід'ємним інструментом забезпечення якісного (істинного) пізнання норми права та/або принципу права суб'єктом правозастосування, що, відповідно, впливає на рівень законності та ефективності правового регулювання, який, своєю чергою, є основним показником сформованої правової держави. Отже, враховуючи значущість інтерпретаційних правових актів у системі правових актів, доцільно залучати матеріальні та нематеріальні ресурси задля удосконалення їхніх техніко-технологічних характеристик, адже тільки належно створений інтерпретаційний правовий акт здатен втілити первинну ідею (сутнісне призначення) інтерпретаційної правової діяльності – істинно з'ясувати та роз'яснити зміст норми права та/або принципу права.

Список використаної літератури:

1. Алексеев С.С. Общая теория права: [курс лекций]: в 2 т. Москва: Юрид. лит., 1981–1982. Т. 2. 1982. 360 с.
2. Власов Ю.Л. Проблемы тлумачення норм права: [монографія]. Київ: Ін-т держави і права ім. В.М. Корецького НАН України, 2001. 180 с.
3. Вопленко Н.Н. Официальное толкование норм права. Москва: Юрид. лит., 1976. 118 с.
4. Зубенко А.В. Акти тлумачення норм права в системі правових актів: дис. Київ, 2013. 205 с.
5. Зубенко А.В. Співвідношення та взаємодія актів тлумачення норм права з правозастосовними та нормативно-правовими актами. Держава і право: зб. наук. праць. Юридичні і політичні науки. Київ: Ін-т держави і права ім.

- В.М. Корецького НАН України, 2009. Вип. 45. С. 82–86. URL: <http://dspace.nbuv.gov.ua/bitstream/handle/123456789/11137/15-Zubenko.pdf?sequence=1>.
6. Козюбра М.І. Тенденції розвитку джерел права України в контексті європейських правоінтеграційних процесів. Наукові записки НаУКМА. Юридичні науки / НУ «Києво-Могилянська академія». Київ, 2004. Т. 26. С. 3–8.
7. Комаров С.А. Общая теория государства и права: учебник. 7-е изд. Санкт-Петербург: Питер, 2004. 355 с.
8. Комментарий к Конституции Российской Федерации / редкол.: М.Я. Булошников, Б.С. Крылов, А.В. Мицкевич, Л.А. Окуньков, гл. ред.: А.С. Пиголкин, А.Е. Постников. Москва: БЕК, 1996. 664 с.
9. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод: міжнар. док. від 04.11.1950 р. (в ред. від 02.10.2013р.).Базаданих«ЗаконодавствоУкраїни»/ВРУУкраїни.URL: https://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/995_004.
10. Конституція України: Закон від 28.06.1996 р. № 254к/96-ВР (в ред. від 30.09.2016 р.). База даних «Законодавство України» / ВР України. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80>.
11. Котюк В.О. Загальна теорія держави і права: навч. посіб. Київ: Атіка, 2005. 592 с.
12. Луць Л.А. Загальна теорія держави та права: навч.-метод. посіб. (за кредитно-модульною системою). Київ: Аттіка 2010. 412 с.
13. Пархоменко Н.М. Джерела права: проблеми теорії та методології: монографія. Київ: Юрид. думка, 2008. 336 с.
14. Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини: Закон України від 23.02.2006 р. № 3477-IV (в ред. від 02.12.2012 р.). База даних «Законодавство України» / ВР України. URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/3477-15>.
15. Про Конституційний Суд України: Закон України від 13.07.2017 р. № 2136-VIII (в ред. від 05.08.2018р.).Базаданих«ЗаконодавствоУкраїни»/ВРУУкраїни.URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2136-19>.
16. Рабінович П.М. Основи загальної теорії права та держави: навч. посіб. Львів: Край, 2017. 222 с.
17. Скакун О.Ф. Теорія права і держави: підручник. 2-ге вид. Київ: Алерта: ЦУЛ, 2011. 520 с.
18. Теория государства и права: курс лекций / под ред. И.И. Матузова и Л.В. Малько. Москва, 1999.
19. Хропанюк В.Н. Теория государства и права. Москва, 1996. 378 с.
20. Черданцев А.Ф. Толкование советского права. Москва: Юрид. лит., 1979. 167 с.
21. Шаронов А.Н. Сущность и пределы (сферы) действия актов официального юридического толкования (проблемы теории и практики): автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Н. Новгород, 2004. 20 с.
22. Юридична енциклопедія: у 6 т. / [редкол.: Ю.С. Шемшученко (голова) та ін.]. Київ: Вид-во «Українська енциклопедія» ім. М.П. Бажана, 1998–2004. Т. 2: Д–Й. 1999. 744 с.
23. Юхимюк О.М. Функції правозастосовного тлумачення норм права. Науково-інформаційний вісник Івано-Франківського університету права імені Короля Данила Галицького. Івано-Франківськ, 2011. № 4. С. 91–95.

ІНФОРМАЦІЯ ПРО АВТОРА

Мочерад Анна Михайлівна – аспірант, асистент кафедри теорії та філософії права юридичного факультету Львівського національного університету імені Івана Франка

INFORMATION ABOUT THE AUTHOR

Mocherad Anna Mykhaylivna – Postgraduate Student, Assistant Professor at the Department of Theory and Philosophy of Law of Lviv National Ivan Franko University

snizunka03@gmail.com